

Vrijzinnige Gemeente Zierikzee 29 mei 2022 - Serie: Op weg naar Pinksteren
thema: Dorothee Sölle – gelezen: o.a. ‘De zachte republiek’.
Toespraak Franck Ploum

1.

Dorothee Sölle is een van de bekendste, meest gelezen en tegelijk een van de meest omstreden theologen uit de tweede helft van de vorige eeuw. Geboren in 1929 groeide ze niet op met God en de bijbel, wel met Schubert en Goethe. Klein van stuk moet ze vechten om gezien te worden, om aan het woord te komen. Een gevecht dat haar ver brengt in het leven en tegelijk veel tegenwind oplevert. *‘Tegenwind’* is dan ook de titel van haar autobiografie. Toch interpreteert ze die tegenwind niet alleen negatief: *‘Wanneer ik onderweg ben en ik ervaar een wind die tegen mijn hoop, geloof en overtuigingen in blaast, dan vertraagt dat mijn tempo. Tegelijkertijd is in iedere tegenwind een opwaartse wind verborgen die me verder brengt.’*

2.

Haar keuze voor theologie kwam niet voort uit christelijk geloof, maar uit een verlangen om de waarheid te leren kennen. Die waarheid en het christendom kwamen tijdens haar studie bij elkaar in het besef *‘dat God betekende: gerechtigheid, liefde die kracht geeft en een macht die niet wil bezitten maar zichzelf deelt’*. (Tegenwind).

Die waarheid, dat geloof, stuwt haar voort, maar brengt haar ook in conflict. Het gangbare theologisch denken ging immers uit van de almacht van God en daar kwam bij: God als gerechtigheid was een concept dat ver afstond van de theologie zoals die op de theologische faculteiten werd (en ik denk: wordt) gedoceerd. Haar eerste publicatie, die tot stand komt na een heel moeilijke fase in haar leven, waarin haar man haar en de drie kinderen verlaat voor een nieuwe liefde en zijzelf in een diepe depressie zakt, die eerste publicatie heeft het godsbeeld als grote vraagstuk. Het boek *‘Plaatsbekleder’* over God na Auschwitz, rekent af met het beeld van de almachtige God. Het wordt een bestseller een doorslaand succes. Zij vond de aansluiting met velen die op zoek waren naar nieuwe beelden om te spreken over God en ze haalde de theologie uit de studeerkamer naar de straat, om haar daar in de realiteit van alle dag ter sprake te brengen.

Die realiteit was intussen de Vietnamoorlog. Een realiteit die opnieuw aan haar fundamenten en haar vraag naar waarheid rammelde. Om God, die gerechtigheid is, werkelijk gestalte te geven moest ze niet alleen het spreken over God naar de straat brengen, maar moest ze die God ook politiek maken. En in die fase verschoof ze van liberaal theologe naar links – zeg maar naar radicaal socialistisch theologe. Ze schrijft: *‘Je kunt niet voor drie kinderen zorgen en tegelijk een politiek ondersteunen die kinderen laat verbranden met napalm, laat verhongeren of opsluit in kampen. Moederschap houdt niet op bij je eigen vlees en bloed.’* Ze maakt zich in haar spreken en schrijven sterk voor de politisering van het geweten.

Dat is de tijd – 1968 – dat ook de bijeenkomsten rond het politiek avondgebed beginnen. Vanaf dat moment verbindt ze zich als persoon en als theoloog aan de strijd van hen die onrecht wordt aangedaan: Zuid-Afrika, El Salvador, Nicaragua, Chili, de dwaze moeders in Argentinië en in latere fase verbond ze zich ook met de uitgebuite en leeggeroofde aarde. Vandaag de dag zou ze zeker op de bres staan voor vrede in Oekraïne en om aandacht te vragen voor inmiddels het onvoorstelbaar aantal van 100 miljoen mensen die gedwongen onderweg zijn, gevlucht, vervolgd, weggejaagd.

En ik denk zeker ook om mee te protesteren tegen de ongeremde wapenverkoop in de VS, met deze week weer een drama op een basisschool in Texas. Het is onvoorstelbaar dat dit maar door blijft gaan, dat de lobby van de wapenhandelaar zo sterk is, dat men kan geloven dat echte vrijheid betekent dat je een wapen mag bezitten om je vrijheid te verdedigen. En dan drie dagen na het drama enige kilometers verderop een congres houden waarin het bezig van vuurwapens bepleit en verdedigd wordt! ‘Dit drama had niet plaatsgevonden wanneer de leerkrachten bewapend waren en de dader onmiddellijk door hadden kunnen schieten. En hoezo stonden er geen grote hekken en dikke deuren en muren rond deze school? Als die er waren geweest dan was dit niet gebeurd.’ Dit soort redenering is een niet te volgen manier van denken, een radicale omkering van feiten. Ten voordele van de wapenindustrie. Barak Obama liet dan ook weten op zijn twitteraccount: ‘De VS zijn verlamd, niet door angst, maar door de wapenlobby en door een politieke partij die op geen enkele manier bereid is daar iets aan te doen.’ Dorothee Sölle zou haar mond niet kunnen houden bij dit gebeuren.

3.

Dorothee Sölle was een profetische vrouw. En zoals we weten worden die zelden geëerd in eigen dorp. Haar denken en optreden riep weerstand op, vooral binnen het gangbaar theologisch wereldje. Daar kreeg ze vele bijnamen, ‘Sölle Hölle’ - Sölle is de hel, is daarvan nog een van de gematigde. Er werden door hoogleraren op de theologische faculteiten ook pamfletten verspreid waarop studenten opgeroepen werden geen lezingen bij te wonen van deze *communistenhoer* en deze *onruststoker*. Links en een vrouw, dat ging in de toenmalig behoudend liberaal, universitair en kerkelijke wereld van Duitsland vele stappen te ver. Ze kreeg een beroepsverbod. En vertrok naar New York waar haar een hoogleraarspost werd aangeboden.

Gaandeweg bouwt ze een indrukkelijk oeuvre op. Tussen 1966 en 2003 verschijnen een veertigtal boeken. Die omvangrijke erfenis bestaat naast theologische werken uit gebeden en gedichten. Een van die gedichten hoorde we, “De zachte republiek”. Een profetisch gedicht, waarin poëtisch verwoord wordt waar het om gaat in haar denken: eenheid van persoon en wat je doet, het leven opbouwen tegen verdrukking in, leven met de nood van een ander als uitgangspunt en scheppen zonder te plunderen.

Dat oeuvre begon dus met 'Plaatsbekleder – over God na Auschwitz'. Ik denk dat voor veel Duisters en ook Europeanen de Tweede Wereldoorlog en de Holocaust een onuitwisbaar teken hebben achtergelaten in denken en doen. Zo ook bij Sölle. Ze schrijft: *'De essentie van mijn ommekeer had te maken met Auschwitz. Hoe kon zo iets gebeuren met een volk van geschoolde Europeanen die Beethoven speelden?'* En haar verontwaardiging gold niet zo zeer de fanatieke Nazi's, maar veeleer de "gewone Duister": *'Hoe hebben ze kunnen toekijken? Waar waren jullie? Ouders, opvoeders, leraren? Wat hebben jullie gedaan en gedacht in die tijd?'* Haar verontwaardiging gold nog meer jegens de zogenoemde Duitse christenen – dat waren nazi's die zich openlijk als christen bekenden - en haar verontwaardiging gold ook de weinige christenen in de Duitse kerken die opstonden en protesteerden. Sölle raakte van slag en in de greep van dat ene woord, begrip, van die ene passiviteit: "toekijken"

Toekijken werd een centraal begrip in haar denken en handelen. We mogen nooit toekijken, nooit achteroverleunen, niet wegzinken in zelfgenoegzaamheid of in apathie. En aan de andere kant geldt: *'Je mag je nooit de luxe veroorloven te leven zonder hoop'*. En zo kwamen theologie, politiek en geweten in haar denken bij elkaar. Maar niet alleen in haar denken, ook in haar leven. Ze engageerde zich met maatschappelijke thema's, ze ging voorop in demonstraties, ze kwam op voor onderdrukte volken en mensen aan wie onrecht werd gedaan. De politieke bevrijdingstheologie van Sölle nodigt iedereen uit om niet toe te kijken. Zonder ons te laten verlammen door de veelheid en heftigheid van alle problemen, want verlamming leidt juist tot toekijken. Want zelfs als je problemen niet kunt oplossen als mens, als kerk, als christenen, dan nog kun je ze aan de kaak stellen, zichtbaar maken. Door dat te doen word je mede-schepper van God, plaatsbekleder, zo schep je zonder te plunderen, stuk te maken. Je geeft nieuwe levenskansen aan wat er is, nieuwe vormen aan het oude dat aanwezig is. Zoals de breister die de kluwen wol omvormt tot iets anders, een patroon, zonder de wol te vernietigen (gedicht 'Zachte revolutie').

4.

Een ander probleem waar Sölle steeds weer tegenaan liep was het probleem van de taal. Hierbij ging het natuurlijk om haar terechte gevoeligheid - als feministisch theologe - voor masculien en mannelijk taalgebruik als het gaat om God en kerk en christendom, maar ook in de samenleving en politiek. Maar haar probleem met de taal lag tegelijk ook veel dieper. Ze ging op zoek naar een nieuwe taal om hedendaags geloven ter sprake te brengen, want oude woorden waren gekaapt, waren betekenisloos geworden. Wanneer 'liefde' een reclameslogan wordt voor chocolade. Wanneer 'reinheid' gaat over schone was. Wanneer het 'paradijs' volgens de commercie gevonden kan worden in een bounty-reep of vakantie naar Bali, dan hebben deze woorden - Liefde, Reinheid, Paradijs geen betekenis meer in de context van bevrijding, levenskansen, gerechtigheid. Dan zijn ze losgeraakt van de zoektocht naar wat waar is en goed. Ze zijn hun ethisch gehalte verloren.

Wil je als kerk, als christendom staan voor een zoektocht naar wat waarheid is, dan zul je daar dus nieuwe woorden aan moeten verbinden, nieuwe taal. Haar schrijven krijgt vanuit dat besef meer en meer een theologisch-poëtisch karakter. Gebed en poëzie vloeien in elkaar over. Zoals ook in de tekst “De zachte republiek” die scherp en profetisch een vergezicht geeft van de weg die we moeten gaan, maar dat tegelijk doet in poëtische taal.

*Mijn taal heeft mij verlaten
zij is het huis uit gegaan
naar de brievenbus
en niet meer teruggekomen*

*Nu verlang ik zonder te bidden
nu haat ik zonder te vloeken
nu bemin ik zonder gedichten te maken.*

*Het is allemaal
zoals het altijd geweest is
alleen kouder*

5.

Naast maatschappelijk engagement wordt haar theologie ook gekenmerkt door een ander element, de dimensie van de mystiek. Het boek ‘Mystiek en verzet’ uit 1996 beschouwde ze zelf als haar Opus Magnum. Voor Sölle kunnen beiden niet los van elkaar. Zonder mystiek wordt verzet cynisme of blinde dadendrang die ook in geweld kan verzanden. Zonder mystiek kun je het volgens Sölle ook niet volhouden. Daarom heeft ze niet alleen over de mystiek in verbinding met verzet geschreven, maar ook in haar eigen dagelijkse leven gezocht naar de verbinding. Haar boekje ‘Heenreis’ uit 1975 beschrijft haar spirituele zoektocht en haar ervaringen met meditatie. Ze schrijft: *‘De weg naar binnen (de heenreis) gaat noodzakelijkerwijs vooraf aan de terugreis, de reis naar het alledaagse, de sociale werkelijkheid, de ego-loze solidariteit. De diepgang van de heenreis moet de terugreis voeden en uitzuiveren. Uiteindelijk zullen spiritualiteit en solidariteit samengaan en uitmonden in een eenheid.’*

Sölle kent geen onderscheid tussen de almacht van God en de verantwoordelijkheid van mensen. De weg naar God kan alleen via mensen lopen. Voor Sölle is de basis van de mystiek: ‘God is geen nemende maar een gevende macht. Daarmee wordt de macht op z’n kop gezet. Mystiek is niet roepen om een God die moet ingrijpen, maar de kracht die je ontvangt om zelf authentiek te leven. Daarmee is mystiek dus geen vlucht uit de wereld, maar de drijfveer die je brengt naar de mens die roept om gerechtigheid.

6.

Toen een studente theologie een scriptie over haar wilde schrijven, werd dit door de theologische vakgroep aan de betreffende universiteit afgewezen: 'Sölle? Dat is wel vroom maar heeft niets met wetenschappelijke theologie te maken.' Dat vond Sölle het grootste compliment dat ze kon krijgen: *'Ik had immers van de kerk 40 jaar lang gehoord dat ik niet vroom genoeg was. En gelukkig had mijn denken niets meer met wetenschappelijke theologie te maken. Wat ik doe is bevrijdingstheologie. Ik ga van de verliezers uit en niet van de winnaars. Gods partij, is de partij van de losers. En als christen moet je als de beurzen omhoog schieten je steeds afvragen "en wie zijn nu weer de verliezers?" Moeder aarde is zo'n verliezer. Maar ook de 80% op deze wereld die door de 20% gezien worden al drek, zonder recht op leven.'*